

Evangelical Theology II 2006-2007

(S. Paas)

ESSAY POLITIEK

Onmogelijke vrede, onmogelijke oorlog?

Oorlog in de christelijke politiek

Vrije Universiteit

B.J. van Luijk

1635123

05-01-2007

Aanleiding

Voor ik dit essay begin wil ik hier wat achtergrondinformatie verschaffen voor de keuze van mijn onderwerp. Een essay begin je mijns inziens niet zomaar. Het lijkt mij belangrijk dat het niet een puur wetenschappelijke oefening is, maar dat het onderwerp de schrijver zelf beroert. Het is alweer zeven jaar geleden dat ik korte tijd mocht verblijven op de Koninklijke Militaire Academie om daar de Officiersopleiding te volgen. Door een aantal wonderlijke voorgeschiedenissen was ik toegelaten en ondanks dat ik er maar kort was heeft deze wonderlijke tijd veel indruk op mij gemaakt. Vooral de teamspirit sprak mij bijzonder aan. Een aantal jaar hierna heb ik me deels uit heimwee opgegeven voor de Nationale Reserve en ook daar kwam ik diezelfde teamspirit weer tegen. Na een schietoefening ben ik me toen echter gaan afvragen of ik werkelijk iemand zou kunnen en mogen neerschieten. Mijn twijfels brachten mij in gesprek met de geestelijk verzorger (GV) en samen kwamen we er ook niet geheel uit. Twijfel is funest voor het onderlinge vertrouwen in een team, dus heb ik uiteindelijk mijn ontslag aangevraagd. De twijfel is er nog steeds. Sinds september volg ik naast de Master van het CERT ook de Master Geestelijke Zorg in Organisaties, die onder andere opleidt tot GV. Een baan als GV bij defensie is voor mij een reële optie, maar wat te doen met die twijfel? Met dit essay hoop ik iets van die twijfel weg te nemen of in ieder geval de opties helderder te krijgen.

Intro

Dit essay werd geschreven ter afronding van het gedeelte "Theologie over politiek" van het vak Evangelical Theology II. In dit essay wil ik gaan onderzoeken welke opties de christelijke politiek heeft ten aanzien van oorlog. Mijn vraagstelling voor dit essay luidt:

Welke opties heeft de christelijke politiek ten aanzien van haar standpunt omtrent oorlog?

Zoals de aanleiding al aangaf kan ik hierbij niet blijven staan bij een opsomming met sterktes en zwaktes van die opties, maar zal ik proberen om een eigen beslissing hierin te maken.

In dit essay wil ik eerst drie vaak gebruikte opties nader toelichten. Dit doe ik aan de hand van de literatuur uit de colleges en bijbelteksten. Ik zal daarbij kijken naar hun bijbelse fundering, de zwaktes en sterktes en de verhouding God-mens. Deze laatste lijkt mij van groot belang voor het funderen van een christelijk standpunt. Dan wil ik de opties kort overdenken en me met name richten op de bijbelse fundering. Daarbij wil ik ook al voor mezelf een keuze proberen te maken. Tot slot van dit essay vindt uw een aantal conclusies en vragen. Oorlog en de christelijke politiek?

Ja: De kruistocht

De eerste optie - die tegenwoordig het minst populair is - is die van de oorlog als kruistocht¹. Hierbij wordt de oorlog gezien als een oorlog tegen het kwaad. Aanduidingen als "as van het kwaad", "de duivel Saddam Hoessein", "leger van God" en "heilige oorlog" verwijzen hierna. Deze optie ziet oorlog als gevecht tussen het goede en slechte, tussen God en de duivel(se machten). De doelen zijn hierbij vaak absoluut, zoals de totale vernietiging van de tegenpartij. Dit wordt versterkt door de identificatie met het kwaad van alles van de tegenpartij. Dus niet alleen de legers, maar ook de burgers, de cultuur en het land. Daarnaast leidt deze optie tot het toestaan van het gebruik van onbeperkte middelen.

Bijbelse fundering

Veelal wordt hier verwezen naar de oorlogen die het volk Israël voert: het verhaal van de profetes Debora²; het verdrijven van de Kanaänieten o.a. door Jozua's verovering van Ai³, Jericho⁴ en Hazor⁵ en de oorlogen van Saul⁶ en David⁷ tegen de Filistijnen en de Amelekieten.

God-mens

God wordt gezien als Degene Die de oorlog wil. De tegenstanders zijn krachten van de duivel en moeten vernietigd worden. Zij worden vaak niet meer als mensen gezien. In ieder geval houdt God niet van hen. God kiest partij voor één kant en houdt van die mensen.

Sterktes en zwaktes

- Sterktes:
- De redenen om oorlog te voeren zijn moreel en religieus.
  - Het gebruik van onbeperkte middelen kan de oorlog verkorten.
  - Eenvoudig te begrijpen.
- Zwaktes:
- Inadequaat beeld van God: God houdt ook van vijanden.
  - Moreel gezien te simplistisch.
  - Een perfecte wereld als doel is onrealistisch.
  - Geen onderscheid tussen militairen en burgers van tegenpartij.

Nee: Pacifisme

Een tweede optie is die van het pacifisme⁸. Voor het jaar 312 (Constantijnse wende) zijn er geen christelijke schrijvers die goedkeuren dat Christenen oorlog voeren. Deze optie ziet oorlog als iets absoluut slechts, waar geen uitzonderingen voor bestaan. In de cursus zijn als voorbeeld hiervan de Schleithem artikelen behandeld. Er zijn twee perspectieven voor deze optie: de

¹ Allen, J.L. (2001). *War: A primer for Christians*. Nashville: Abbingdon Press. p. 7-15.

² NBV, Rechters 4,6-7: 6 Debora liet Barak, de zoon van Abinoam, afkomstig uit Kedes in Naftali, bij zich komen en zei tegen hem: 'De HEER, de God van Israël, gebiedt u: "Trek met tienduizend man uit de stammen Naftali en Zebulon op naar de Tabor. 7 Dan zal ik Jabins legeraanvoerder Sisera met al zijn strijdwapens en soldaten laten optrekken tot in het dal van de Kison en hem aan je uitleveren."'

³ Jozua 8,24

⁴ Jozua 6,21

⁵ Jozua 11,11

⁶ I Sam 14,36 15,1-3

⁷ II Sam 5,22-25

⁸ Allen, J.L. (2001). *War: A primer for Christians*. Nashville: Abbingdon Press. p. 16-30.

pragmatische en de getuigende. Bij het pragmatische perspectief gaat het erom dat een geweldloze oplossing werkt, bij het getuigende perspectief handelt men geweldloos om zo van Gods liefde te getuigen.

Bijbelse fundering

Uit het oude testament wordt het zesde gebod aangehaald: Gij zult niet doodslaan⁹. Ook de profetische gedeeltes over het niet moeten vertrouwen op eigen kracht¹⁰ en de visioenen over vrede op aarde¹¹ worden genoemd. Het belangrijkste argument voor deze optie is dat oorlog onverzoenbaar is met Jezus' liefdes gebod¹². Jezus' onderwijs en daden geven een duidelijk voorbeeld om je vijanden lief te hebben - zelfs tot de eigen dood - en geweldloos te handelen¹³.

God-mens

God houdt van de mens; het grootste voorbeeld hiervan is het zenden van Jezus. Zo moeten mensen ook van elkaar houden. Ieder mens is geschapen naar het beeld van God en moet daarom met liefde behandeld worden. Oorlog is een openlijke geweldpleging tegen die door God geschapen mens en daarmee een slechte daad (zonde).

Sterktes en zwaktes

- Sterktes:
- Laat zien dat er meer oplossingen zijn voor conflicten
  - Soms is geweldloosheid effectiever (gebleken) in conflicten
  - Geeft inzicht in enorme kosten van oorlog
  - Is onafhankelijk van resultaat (getuigend perspectief)
  - Is theologisch onderbouwd argument
  - Neemt het radicale christen-zijn serieus (getuigend perspectief)
- Zwaktes:
- Houdt niet genoeg rekening met zondigheid van mens
  - Geweldloosheid kan gebruikt worden als middel om macht te krijgen
  - Tirannie kan blijven bestaan
  - Geeft aanleiding tot misbruik
  - De kracht van geweldloosheid wordt overschat
  - Het argument van liefde kan ook anders gebruikt worden
  - Men neemt onvoldoende verantwoordelijkheid voor geweldpleging tegen machtelozen.

⁹ NBV, Ex 20,13 & Deut 5,17: Pleeg geen moord.

¹⁰ Hosea 7,11 & Jes 30,12-16: Daarom - dit zegt de Heilige van Israël: Omdat jullie die woorden hebben verworpen en alles verwachtten van geweld en bedrog, 13 zal deze ongerechtigheid in jullie doorwerken

¹¹ NBV, Micha 4,3-4 & Jes 9,4-6 11,6-9 & Ps 85,8-10 & Jes 2,4: Hij zal rechtspreken tussen de volken, over machtige naties een oordeel vellen. Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen. Geen volk zal nog het zwaard trekken tegen een ander volk, geen mens zal meer weten wat oorlog is.

¹² NBV, Mat 5,44: En ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen.

¹³ NBV, Mat 5,39: En ik zeg jullie je niet te verzetten tegen wie kwaad doet, maar wie je op de rechterwang slaat, ook de linkerwang toe te keren.

Nee, maar: Rechtvaardige oorlog (just war)

Na 312 wordt het idee van de rechtvaardige oorlog ontwikkeld¹⁴. Dit gebeurt in eerste plaats door Ambrosius en Augustinus. Twee elementen zijn belangrijk voor Augustinus: 1. Je mag niet handelen uit eigen belang en daarvoor doden, 2. je moet anderen helpen en daarom moet de staat zijn onderdanen desnoods met geweld beschermen.

Deze optie gaat ervan uit dat oorlog verkeerd is tenzij er aan bepaalde (strikte) voorwaarden voldaan wordt. Men maakt hierbij onderscheid in het doel van de oorlog (jus ad bellum) en de middelen in de oorlog (jus in bellum). Criteria voor jus ad bellum zijn: Met juiste reden (ter bescherming, teruggave van dat wat gestolen is, verdediging van rechtvaardige politieke orde), besloten door legitieme autoriteit, als laatste middel, na een oorlogsverklaring, in juiste proportie, met verwachte kans op succes en met de juiste intentie (juiste motieven en juiste doel). Criteria voor jus in bellum zijn: onderscheid maken (geen directe en intentionele aanval op non-combattants) en proportionaliteit. Kuyper en Calvijn lijken voorstander te zijn van deze optie¹⁵. Ook vinden we dit terug in het kernprogramma van de ChristenUnie¹⁶.

Bijbelse fundering

Christenen worden door Jezus opgeroepen om vreedstichters te zijn (Mat 5,9¹⁷) en dat vereist wellicht een gewelddadig handelen om deze te herstellen. Er wordt ook verwezen naar Lucas 3:14¹⁸, waar Johannes soldaten niet opdraagt om te stoppen met hun werk. De fundering van deze optie is echter meer theologisch dan bijbels te noemen (zie hieronder).

God-mens

God is Schepper en Heer van alle mensen en houdt van hen allemaal. Men moet elkaar liefhebben en respecteren. De mens leeft echter na de zondeval continu in conflicten met elkaar, die leiden tot bedreiging en vernietiging van menselijk leven. Hierom moeten mensen soms door middel van geweld Gods schepping beschermen.

Sterktes en zwaktes

- Sterktes:
- Erkenning van voortdurende conflict in en tussen (groepen) mensen
  - Neemt de morele keuzes en gevolgen van oorlog serieus
  - Zet de morele vragen rondom oorlog in een groter kader
- Zwaktes:
- Is ambivalent
  - Criteria zijn wellicht niet adequaat

¹⁴ Allen, J.L. (2001). *War: A primer for Christians*. Nashville: Abingdon Press. p. 31-52.

¹⁵ Zie Calvijns Instituut, Boek IV, Hoofdstuk XX, 1-32 en Kuypers "Het Calvinisme en de staatskunde", die beiden behandeld zijn in de cursus.

¹⁶ Kernprogramma ChristenUnie, <http://www.christenunie.nl/nl/page/9497> : 4.3 Wij geloven dat God het geweld onder de mensen haat. Overheden zullen soms verplicht zijn geweld toe te passen ter bescherming van vrede en veiligheid, ook in internationaal verband.

¹⁷ NBV: Gelukkig de vreedstichters, want zij zullen kinderen van God genoemd worden.

¹⁸ NBV: Ook soldaten kwamen hem vragen: 'En wij, wat moeten wij doen?' Tegen hen zei hij: 'Jullie mogen niemand afpersen en je ook niet laten omkopen, neem genoeg met je soldij.'

Keuze

In deze paragraaf wil ik trachten om uit de drie opties waardevolle aspecten te bewaren en tot een keuze te komen voor het standpunt van de christelijke politiek ten opzichte van oorlog.

Ideaal en zonde

De zojuist gepresenteerde opties kennen grote verschillen, maar vooraleerst lijkt het me goed om de overeenkomsten te benadrukken. Het ideaal dat men heeft lijkt namelijk hetzelfde te zijn: een wereld waarin vrede heerst. Dit lijkt me een verlangen dat we door heel de bijbel terugvinden. De hier bovenaangehaalde profetieën en visioenen bij het pacifisme, de eindsituatie waarnaar de kruistocht werkt en de beginsituatie van waaruit de rechtvaardige oorlog begint. Ook zien alle drie de opties dat zonde de oorzaak is van de onderlinge menselijke conflicten.

Legitimatie

Een basisverschil is de notie dat God oorlog legitimeert. De eerste optie van de kruistocht gaat er vanuit dat God wil dat de mensen oorlog voeren. Yoder stelt echter dat de voorbeelden uit het oude testament niet juist worden begrepen. In eerste plaats stelt hij dat die verhalen niet primair een morele implicatie in zich hadden¹⁹. In de tweede plaats wil hij vooral benadrukken dat deze verhalen juist laten zien dat het niet de Israëlieten zijn die de oorlogen voeren, maar dat het God is die ze voor de Israëlieten voert, zoals in Exodus 13,15 staat: "De HEER zal voor u strijden, u hoeft zelf niets te doen."²⁰. De derde optie van de rechtvaardige oorlog ziet ook een legitimering van God, maar dan door de overheid. Dit verwijst naar Romeinen 13,4: "...ze voert het zwaard niet voor niets, want ze staat in dienst van God, en door hem die het slechte doet zijn verdiende straf te geven, toont ze Gods toorn." Yoder verbindt dit met Romeinen 12,19²¹ en stelt dat het zwaard van de overheid Gods wraak uitvoert: Christenen mogen hierom het zwaard niet voeren²². Hij stelt dat de overheid niet door God gegeven is, maar dat God de overheid slechts gebruikt voor Zijn plannen²³. Anderen stellen dat het hier gaat om een rechterlijke macht ("zwaard" was hier een symbool voor) of politionele macht en niet betrekking heeft op oorlogvoering²⁴.

Al met al wordt benadrukt dat men moet vertrouwen op God; Hij zal vergelden en dat wat slecht is vernietigen.

Jezus als pacifist

Een belangrijk argument voor de pacifistische optie is de notie dat Jezus pacifist was. Dit vinden we bijvoorbeeld terug in het boek van J. Wallis²⁵. Uit de evangeliën valt inderdaad op te maken

¹⁹ Yoder, J.H. (1994). *The politics of Jesus. (Second edition)*. Grand Rapids (MI): W.B. Eerdmans Publishing Company, p. 76.

²⁰ Ibidem, p. 77-86.

²¹ NBV: Neem geen wraak, geliefde broeders en zusters, maar laat God uw wreker zijn, want er staat geschreven dat de Heer zegt: 'Het is aan mij om wraak te nemen, ik zal vergelden.'

²² Yoder, J.H. (1994). *The politics of Jesus. (Second edition)*. Grand Rapids (MI): W.B. Eerdmans Publishing Company, p. 198.

²³ Ibidem, p. 199-202.

²⁴ Bijvoorbeeld: Ibidem, p. 203-205.

²⁵ Wallis, J. (1986). *The call to conversion*. Reading, Cox & Wyman.

dat Jezus nergens in het leger of de politie heeft gezeten, geen enkele gewelddadige actie heeft gehad (behalve volgens sommigen Zijn "schoonmaken" van het tempelplein²⁶). Jezus uitspraken lijken allen te wijzen naar de pacifistische optie. Belangrijkste teksten staan daarbij in de Bergrede: gelukkig de vreedstichters, gelukkig die om gerechtigheid vervolgd worden, moord niet; scheld zelfs niet, verzet je niet tegen wie het kwade doet; keer je andere wang ook toe, heb je vijanden lief; bid voor diegenen die je vervolgen²⁷. Maar andere uitspraken wijzen wellicht een andere richting op: leiders hebben macht gekregen²⁸, discipelen moeten zwaarden aanschaffen²⁹ en Jezus komt om het zwaard te brengen³⁰. Daarnaast zouden we kunnen kijken naar het handelen van Jezus als Hij in aanraking komt met geweld of soldaten. Jezus' wegbereider Johannes gebiedt soldaten soldaat te blijven, conform het argument van de derde optie³¹. Jezus stelt dat het koninkrijk van God door geweld wordt bedreigd³². Hij vindt bij de centurio waarvan Hij zijn slaaf geneest het grootste geloof van Israël³³. Bij Zijn arrestatie stelt Hij dat een misdadiger met geweld wordt gearresteerd, maar is Hij geweldloos³⁴. Hij vertelt naar aanleiding van het afhouden van het oor, dat wie het zwaard grijpt door het zwaard zal omkomen³⁵. Hij stelt dat Pilatus' macht door God gegeven is³⁶.

Jezus stelt dat de overheid een werktuig van God is, maar richt zich vooral op haar politionele/juridische taken. Onderling moeten mensen zich liefdevol (geweldloos) tot elkaar verhouden.

Naasteliefde als keuze

Jezus stelt dat de samenvatting van de wet is God lief te hebben met alles en je naast als jezelf, hier gaat het om in de bijbel³⁷. Ik wil proberen om met deze samenvatting een keuze te formuleren.

Het eerste gebod is het liefhebben van God. Is het mogelijk een functie uit te voeren waarbij geweld of de dreiging van geweld aspecten zijn tot liefde van God? Kan uit liefde voor God iemand een ander schepsel geweld aandoen? Dit leidt ons naar het thema van straf in de bijbel. Het lijkt erop dat niet alleen God de mens straft, maar dat Hij dit ook doet door andere mensen,

²⁶ Ramsey, P. (1953). *Basic Christian Ethics*. London: SCM, p. 169-171, geciteerd in: Astley, J., Brown, D. & Loades, A. (2003). *War and peace, Problems in Theology 3, a selection of key readings*. Edinburgh: T&T Clark.

²⁷ NBV: Mat 5,9 10 20-24 38 44.

²⁸ NBV, 20,25: ...Jullie weten dat heersers hun volken onderdrukken en dat leiders hun macht misbruiken.

²⁹ Een merkwaardig stuk. NBV, 22,36-38: Hij zei: 'Maar wie nu een geldbuidel heeft, moet die meenemen, evenals zijn reistas, en wie er geen heeft moet zijn mantel verkopen en zich een zwaard aanschaffen. 37 Want ik zeg jullie: wat geschreven staat, moet in mij tot vervulling komen, namelijk: "Hij werd gerekend tot de wettelozen." Inderdaad, nu wordt voltrokken wat over mij gezegd is.' 38 Ze zeiden: 'Kijk Heer, hier zijn twee zwaarden.' Maar hij zei tegen hen: 'Genoeg hierover!'

³⁰ NBV, Mat 10,34: Denk niet dat ik gekomen ben om op aarde vrede te brengen. Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard.

³¹ NBV, Luc 3,4: Ook soldaten kwamen hem vragen: 'En wij, wat moeten wij doen?' Tegen hen zei hij: 'Jullie mogen niemand afpersen en je ook niet laten omkopen, neem genoeg met je soldij.'

³² NBV, Mat 11,12: Sinds de dagen van Johannes de Doper wordt het koninkrijk van de hemel door geweld bedreigd en proberen sommigen er zelfs met geweld beslag op te leggen.

³³ NBV: Luc 7,1-10.

³⁴ NBV, Mar 14,48: Jezus zei tegen hen: 'U bent er met zwaarden en knuppels op uitgetrokken om mij te arresteren, alsof ik een misdadiger ben!'

³⁵ NBV, Mat 26,52: '...Steek je zwaard terug op zijn plaats. Want wie naar het zwaard grijpt, zal door het zwaard omkomen.'

³⁶ NBV, Joh 9,11: ...De enige macht die u over mij hebt, is u van boven gegeven...

³⁷ NBV, Mar 12,29-31: Jezus antwoordde: 'Het voornaamste is: "Luister, Israël! De Heer, onze God, is de enige Heer; 30 heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand en met heel uw kracht." 31 Het op een na belangrijkste is dit: "Heb uw naaste lief als uzelf." Er zijn geen geboden belangrijker dan deze.'

zoals door de heidense(!) koning van Assyrië³⁸. Zo worden ook de overheden door God gebruikt en worden opgeroepen recht te doen³⁹. Dit gebeurt zoals een vader in zijn liefde voor zijn zoon ook hem tuchtigt⁴⁰, daarbij is wel gegeven dat men hem niet mag doodslaan⁴¹. In eerste plaats vindt dit plaats tussen de overheid en haar onderdanen. De teksten uit het NT lijken voornamelijk hierop te wijzen⁴². In de tweede plaats lijkt het voorbeeld van de koning van Assyrië echter ook te getuigen van het straffen van volken door vreemde overheden, d.w.z.: oorlog tussen landen. De overheid is echter gebonden door God en men hoeft niet iets te doen wat tegen Gods gebod ingaat⁴³. Het lijkt dus mogelijk te zijn om in overheidsdienst Gods straf uit te voeren. Echter uit liefde voor God betekent dit ook "met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand en met heel uw kracht." De bijbel spreekt eensgezind over de wraak: die komt God toe en niet de mens. Het straffen dient dus uit liefde te gebeuren... Dit brengt ons tot het tweede gebod: de liefde voor de naast als jezelf. Vaak ook verbonden met het "doet een ander niet wat u ook niet wilt dat u aangedaan wordt". De keuze om in overheidsdienst in gewelddadige omgevingen te komen, lijkt mij te impliceren dat men het (verhoogde) risico om te worden gedood aanvaardt. Het gebod wordt daarmee als het ware omgedraaid: ik wil mijn vijand niet laten leven, dus geef ik de ander toestemming om dat ook bij mij te doen. Oorlog lijkt steeds preciezer en een soort kampvechten: alleen diegenen die daarvoor kiezen vechten en (lopen risico te) sneuvelen⁴⁴. Hiermee komen we bij de vorm die vaak als hoogste vorm van naastenliefde benoemt: het sterven voor een goed mens⁴⁵. Kan op deze wijze iemand kiezen om voor zijn naasten (landgenoten) te sterven - in het straffen van de andere naaste? Toch blijven de vragen knagen: Kan je uit liefde voor een persoon hem neerschieten? Kan je uit liefde voor een of meerdere personen een ander neerschieten? Kan je door iemands leven te nemen, je eigen recht op leven verspelen?

Open einde

Dit essay eindigt met een open eind⁴⁶. Jezus' optreden lijkt mij geweldloos, de overheid wordt door God gebruikt en bij liefde hoort straf. Waar brengt ons dat? Wat brengt de christelijke politiek dat? Lijkt de vrede in deze zondige wereld onmogelijk, ook de oorlog lijkt onmogelijk in naastenliefde. Wellicht een oorlog zonder doden (geen dodelijke wapens meer) en een vrede zonder slachtoffers (geen ongelijkheden meer)?

³⁸ NBV, Jes 10. Aangehaald in: Yoder, J.H. (1994). *The politics of Jesus. (Second edition)*. Grand Rapids (MI): W.B. Eerdmans Publishing Company, p. 198.

³⁹ Zie bijvoorbeeld NBV, Psalm 82,3-4: 3 Doe recht aan weerlozen en wezen, kom op voor verdrukten en zwakken, 4 bevrijd wie weerloos zijn en arm, red hen uit de greep van wie kwaad wil.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld NBV, Spr 3,12: want de HEER straft wie hij liefheeft, zoals een vader die houdt van zijn zoon.

⁴¹ NBV, Spr 23,13-14: 13 Onthoud een kind geen onderricht, van stokslagen gaat het niet dood. 14 Sla het met de stok, en je redt het van het dodenrijk.

⁴² Wellicht is dit omdat de context van die teksten vanwege het ene, grote Romeinse rijk geen oorlogen tussen overheden kende. Tegelijk is het Joodse land echter bezet door een vreemde overheid.

⁴³ Zie Yoder, J.H. (1994). *The politics of Jesus. (Second edition)*. Grand Rapids (MI): W.B. Eerdmans Publishing Company, p. 205-209.

⁴⁴ Hoewel er juist ook gezegd kan worden dat ondanks de hogere precisie (precisiebombardementen, precisiewapens, afgegrensde gebieden) een tendens lijkt te zijn voor totale oorlogen.

⁴⁵ NBV, Rom 5,7: Er is bijna niemand die voor een rechtvaardig mens wil sterven; slechts een enkeling durft voor een goed mens zijn leven te geven.

⁴⁶ Dat lijkt me tegenwoordig vaker te gebeuren. Wat zou dat betekenen?

In ieder geval lijkt de christelijke politiek door de verdeeldheid onder haar aanhangers omtrent dit onderwerp het nooit goed te kunnen doen. Is er in Nederland voldoende ruimte en aanhang om het pacifistische erfgoed van bijvoorbeeld de anabaptisten en vroege christenen in een pacifistische christelijke partij om te zetten? Of weten ChristenUnie, SGP en CDA hier genoeg op in te spelen? Waar de aanwezigheid en de inhoud van alle drie de opties in ieder geval toe aanzetten, is een continue discussie en weloverwogen besluitvorming.